

Ivan Bach

Pisma Bratka Krefta Josipu Bachu

Dr. Branko Gavella se je v pismu, ki ga je 23. maja 1931 poslal iz Ljubljane Josipu Bachu, s temile besedami posebej zavzel za Bratka Krefta: »Ne razumem, kako da ta najbolj nadarjeni in najpozitivnejši od celotne mlade generacije režiserjev še zmeraj nima določenega dokončnega termina za nastop v Zagrebu. Če me imate vsaj malo radi in če vsaj malo verjamete v moje gledališke ideje, prosim pišite takoj Kreftu in se z njim definitivno dogovorite glede njegovega gostovanja. Do konca sezone je prost. Hvala Vam vnaprej.«¹

Josip Bach je bil tedaj po enajstih letih ponovno imenovan za direktorja Drame Hrvaškega narodnega gledališča, in to dolžnost je opravljal vse do smrti, 6. julija 1935.

Bratko Kreft, slovenski pisatelj in režiser, se je rodil v Mariboru 1905. leta. Že pri dvajsetih je deloval v Ljubljani kot režiser in umetniški vodja Delavskega odra (1927—1930), ki ga je tudi ustanovil.² Tudi Bach je bil pri svojih štiriindvajsetih letih, leta 1898, ko je končeval študij v Miletičevi Dramski šoli, nadvse zagret za afirmacijo sijajne drame Srdjana Tucića »Vrnitev«, ki so jo zaradi njegovih prizadevanj gojenci te šole odigrali v Zagrebu kot svojo sklepno produkcijo in dosegli velik uspeh.³ Kakor sta Bachov talent kmalu zapazila Miletić in Mandrović⁴ ter mu izdatno pomagala, da bi napredoval in se razvijal, tako se je Gavella zavzel za Krefta.

Bach je nemudoma navezal stike s Kreftom, kot izpričuje tale Kreftov odgovor, ki pomeni njegovo najstarejše pismo, ohranjeno v Bachovem arhivu:

Velecenjeni gospodin direktor!

Čuo sam da imate vrlo dosta posla, zato se nisam odmah augusta javio. Kako će se Vam obnesti⁵ rad s volonterima? Čuo sam da se je prijavila masa ljudi.

¹ To Gavellovo pismo je ohranjeno v Bachovem družinskem arhivu.

² Enciklopedijska izdaja »Hrvatsko narodno kazalište 1894—1969«, Zagreb 1969, str. 440. (To izdajo v nadaljevanju citiramo s kratico HNK 1969, str.)

³ Bolj podrobno sem pisal o tem v prispevku »Nekaj pisem Srdjana Tucića Josipu Bachu«.

⁴ O tem sem pisal v prispevkih o pismih Mandrovića in Miletića Josipu Bachu.

⁵ Obnesti se (v slovenščini) pomeni: uspeti (v hrvaščini).

Ja sam već na poslu u Ljubljani i Mariboru.

Zato Vas molim da mi javite, kako stoji sa našim dogovorom? Kada bih morao doći na rad k Vama? Ja mislim da bi bilo najbolje u januaru.

Vas iskreno pozdravlja

udani

Kreft Bratko

25. aug. 31.

Ljubljana, Dvorni trg 1./III.

Štirinajst dni zatem je sledilo drugo Kreftovo pismo:

Velecenjeni gospod direktor!

Najlepša hvala za Vaše pismo. Oprostite, da Vam odgovarjam šele danes. Bil sem namreč teden dni v Mariboru, kjer sem režiral Anzengruberjevo »Slabo vest«.⁶ Moj položaj je zdaj tak: v ljubljanski operi že pripravljam otvoritveni predstavi: Weill: Car se fotografira in nekako šahovsko opero »Fou de la Dame«. Delam že od 11. avgusta — moja zadeva je v glavnem rešena, četudi dekreta še ni. Obligiral sem se za celo sezono za vse glavne operne režije. Vaš dogovor za Cankarja je seveda vračunan. Prav radi tega sem Vam pisal, da bi bilo mogoče dobro, dati ga v januarju, ako je le mogoče, ker imam tu strašno dela, dramaturško predelavo komedije pa moram še kontrolirati in korigirati. Za eno operno režijsko gostovanje bil bi na razpolago, vendar trenutno ne vem, kakšne stvari so v zagrebški operi na repertoarju. Po možnosti bi rad »Dreigroschenoper«,^{6a} če bi le bilo mogoče. Opozarjam pa na sledeče: jaz sem operni režiser povsem nove šole, ki režira opero teaterski, a ne koncertno. Pri moji režiji mora operni igralec tudi igrati — agirati, in ne stati pred rampo in peti, kot je to navada. Prav tako delam muzikalne »štrihe« — če postane stvar vsebinsko dolgočasna — skratka režiram po pravem teaterskem sistemu Stanislavskega, ki pravi: da opera ne sme biti koncert v kostumih, ampak teater. Ako sme v drami režiser črtati Shakespearea — Goetheja itd. — torej največje svetovne dramatike — potem tudi ni treba skakati okrog Verdijev, Puccinijev itd. — kot mačke okrog vrele kaše — oprostite primero, vendar je res. Opera trpi danes v glavnem zaradi dirigentov, — ki jo z orkestrom naravnost tiranizirajo. Dirigenti se zaljubijo v kake muzikalne fraze, jih tretirajo — in se ne vprašajo, ali jih publika razume ali ne — vseeno jim je ali publika tekst razume ali pa sploh ne sliši. Naše opere trpe radi tradicije Burgopere in zato je v naših operah dolgčas.⁷ Najvažnejša naloga operne režije je »teatraliziranje opere«. Tudi v operi je igralec centrum — razlika je samo ta da on pojoč igra. Orkester ga nikoli ne sme prekričati.⁸ Izhodišče vsega je vendarle beseda! To je napisal tudi Wagner. Kaj Vam pomaga pol ali tričetrt ure dolga »simfonija« v operi — če pa vse zaspi, ker je na odru dolgčas. Orkester ima absolutno besedo pri orkestralnih koncertih — v operi mora biti pevcu

⁶ »Slaba vest« oziroma »Očitanje vesti« (G'wissenswurm, črv vesti) je naslov Anzengruberjeve drame. O Anzengruberju glej v ELZ.

^{6a} »Opera za tri groše«, delo Bertolta Brechta, nastalo l. 1928. Prim. HNK 1969, str. 211.

⁷ Dosadno

⁸ Preglasiti oziroma z zvokom glasbe zaglušiti pevca.

v pomoč, da čim nazornejše izrazi tisto misel, ki je zapopadena v pisani besedi! Muzika ustvarja samo »štimung« — čustvo, ali nikdar — misli, besedi!⁹

To sem Vam hotel povedati, da event. opozorite g. opernega direktorja. Praktično sem to pokazal v Massenetovem »Wertherju«, kjer sem radi dolgočasne limonadnosti črtal nad 30 strani muzike,¹⁰ dejanje koncentriral in tako, kolikor mogoče dolgočasnega »Wertherja« publiki približal.

Vas pozdravlja

udani

Ljubljana, opera
9. sept. 31.

Kreft Bratko

Bach je bil očitno navdušen nad idejami, izraženimi v tem pismu, o čemer pričajo posamezna podčrtana mesta in pripombe na robu: »sijajno«, pa po dve in več bočnih črt — toda bržčas nekatere odločilne osebe v gledališču niso bile Bachovega mišljenja ali pa so zaradi rezerviranosti zadrževale odgovor, tako da Bach ni odgovoril Kreftu kar mesec dni. To je moč razbrati iz Kreftovega pisma:

Velecenjeni gospod direktor!

Že pred mesecem sem Vam pisal pismo kot odgovor na Vaše, pa še do danes nisem dobil niti besedice od Vas. Ali mogoče niste mojega pisma sprejeli?

Stvar je namreč tako, da bi rad vedel, kako bo z mojo režijo. Mi se še nismo prav nič zgovorili za honorar in približno za datum. Zato stavim danes sam predlog: odgovorite mi, koliko ste mi pripravljeni dati in potem napravimo pogodbo. Kakor hitro je pogodba podpisana, pošljem režijsko knjigo v prevod. Prej ne morem, ker se mi je že večkrat zgodilo, da so moje črte in moji domisleki prešli v druge roke, jaz pa nisem dobil odškodnine.

V interesu obeh je, da se razmerje razčisti in da se čimprej pogodimo.

Pred nekaj dnevi sem imel premijero v Mariboru.¹¹ Kritika in publika sta sprejeli stvar z navdušenjem in večina kritike je izrekla nad premijero mnenje, da bo »kasašlager«.

Prosim Vas, da mi čimprej odgovorite!

Vas pozdravlja

udani

Ljubljana, 7. okt. 31.

Kreft Bratko

⁹ Besede, ki so v tem besedilu podčrtane (oziroma tiskane v kurzivu), je podčrtal Kreft sam. — Ko je bral to Kreftovo pismo, je Bach z rdečim svinčnikom podčrtal nekatere dele besedila: celoten tekst od »Ako sme v dramii« pa do »v naših operah dolgčas«. Prav tako je Bach posebej podčrtal: »orkester ga nikoli ne sme prekriti«, ob strani pa je potegnil štiri črte, da bi poudaril pomembnost tega načela. Rdeče je podčrtal tudi tale tekst: »To je napisal tudi Wagner« in vse do »misli — besedi« ter ob strani še z rdečim zapisal »sijajno« in na robu dvakrat podčrtal ta pasus. Gl. prav tako op. 10.

¹⁰ Bach podčrtal z rdečim svinčnikom: »črtal nad 30 strani muzike«.

¹¹ Ta premiera je bila Anzengruberjeva »Slaba vest« (G'wissenswurm), kot lahko razberemo iz Kreftovega pisma z dne 28. novembra 1931.

Tri tedne pozneje je Kreft spet pisal Bachu, vendar se je to pot on opravičeval, ker mu dolgo ni odgovoril, čeprav je prejel vsa Bachova pisma. Po tem je moči sklepati, da sta bili najmanj dve, morda pa tudi več. Medtem si je Bach dopisoval tudi z Ladislavom Žimbrekom, ki je tedaj bival v Ljubljani, kjer je bil zaposlen na gimnaziji. Žimbrek bi moral prevesti Cankarjevo dramo »Za narodov blagor«, vendar se je pomišljal lotiti se posla, ker je menil, da je ta drama »jedka satira«, ki bi si jo bilo mogoče v tistem času napak razlagati, zato je sodil, da bi namesto nje bolj ustrezalo Cankarjevo delo »Kralj na Betajnovi«. Prav tedaj ga je videl v Ljubljani na novo postavljenega v Debevčevi režiji, ki je izredno uspela, ter sodil, da bi ljubljansko gledališče nemara lahko gostovalo v Zagrebu s tem delom. Bila pa je še ena pomembna ovira, o kateri poroča Kreft sam — zatorej si oglejmo najprej njegovo pismo, nato pa še nedatirano Žimbrekovo, ki je bilo bržčas napisano nekako v istem času:

Velecenjeni gospod direktor!

Najprijaznejše Vas prosim, da mi oprostite, ker Vam tako dolgo nisem odgovoril. Prof. Žimbrek mi je povedal, da ste mu pisali. Midva se nisva prav razumela. Jaz sem sprejel vsa Vaša pisma, vendar mi Vi na eno niste odgovorili in sicer na tisto, ko sem Vam pisal o svoji operni režiji in o dirigentih. Toliko v pojasnilo. Jaz sem samo urgiral odgovor na tisto pismo.

Glavni vzrok, zakaj nisem še stopil v tesnejše stike z Vami, pa je bil sledeči: naš intendant je namreč trdil, da ne bom mogel v Zagrebu tako dolgo režirati, dokler ne pridejo moji akti pozitivno rešeni iz Beograda. Moj položaj v Ljubljani je bil namreč illegalen. Od 15. avg. pa do 15. okt. sem bil intern, za javnost neimenovani režiser. Tri opere in sicer: *Laterna* (Novak), *Car se da fotografirati* in *Damski lovec* sem zrežiral jaz, toda na plakatih nisem bil omenjen, ker uprava ni upala mojega imena publicirati, dokler ne dobi zato dovoljenja od notranjega ministrstva. V Mariboru, ker je tam banovinsko gledališče, sem lahko nastopil z imenom in imel tudi uspeh, kakor sem Vam poročil. Režiral sem Anzengruberjevo »*Slabo vest*« (G'wissenswurm).

19. t. m. pa so prišli moji akti pozitivno rešeni iz Beograda nazaj. *Anathema*, ki je bil izrečen pred 6 meseci, je bil preklican.¹² Zato se Vam danes prvič javljam spet kot polnopravni jugoslovanski državljani. Zdaj tudi lahko pridemo na naš dogovor, ker je zdaj vsaka medsebojna pogodba juridično polnovredna.

¹² Tone Potokar piše v predstavitvi življenja in dela Bratka Krefta v hrvaški izdaji Kreftovega »Velikega punta«, Zagreb 1974, na str. 212, da je bil l. 1930 tiskan Kreftov roman »Človek mrtvaških lobanj«, vendar je bil prepovedan, Kreft pa je moral pred sodnike zaradi dozdevnega širjenja javne nemorale. Obsojen je bil le na pogojno kazen. — Zares je Kreftova dejavnost (1928—1930), ko je nastopal kot ustanovitelj, umetniški vodja in režiser »Delavskega odra«, bila napoti tedanjim oblastem. Dušan Moravec omenja v svoji knjigi »Slovensko gledališče od vojne do vojne (1918—1941)«, Ljubljana 1980, str. 243, da je maja 1929 policija preprečila izvedbo že naštudirane Tollerjeve »kolektivne igre« (»Rušilci strojev«). — V tistem času (1928/29), ko je bil Kreft glavni vodja in režiser Delavskega odra oziroma — kot piše Kreft Bachu 28. oktobra 1931 — »pred tremi leti«, je izoblikoval tudi »dramaturško predelavo« Cankarjeve komedije »Za narodov blagor«. To dramo je l. 1934 po izvedbi v Zagrebu policija prepovedala, l. 1937 pa je cenzura zahtevala izločitev nekaterih ključnih rekov, o čemer bo v tem prispevku še beseda.

Istočasno s pismom Vam pošiljam komedijo »Za narodov blagor«, da jo preštudirate. Jaz sem svojo staro dramaturško predelavo uničil, ker nisem bil zadovoljen z njo. Napravil sem jo namreč že pred 3 letmi — takrat še nisem imel te izkušnje, kot jo imam danes. Zato moram jaz stvar ponovno preštudirati. Do danes nisem imel časa tega storiti. Moja »dramaturška predelava« ne bo tako različna od originala, spada v režijo bolj kot v dramaturgijo. Najvažnejše so črte, ki jih bom naredil. Zato Vas prosim, da knjigo na moj naslov takoj pošljete nazaj in istočasno naročilo prof. Žimbrelu za prevod. Midva bi potem paralelno delala. Drugače namreč ni mogoče, ker me ljubljanska opera toliko okupira, da sem včasih dneve neuporaben za pisateljsko delo doma. Istočasno Vas prosim, da mi sporočite, koliko časa mi bo na razpolago. Opozoriti Vas namreč moram, da stavim za pogoj v kontraktu: dokler stvar ne odgovarja, tako dolgo ne pride na oder. Ker največja poguba vsakega dela je, če pride na pol naštudirano pred publiko. Zato Vas prosim, da mi sporočite, koliko časa rabite pri Vas za študij težjih stvari. Na podlagi tistega bom stavil denarne pogoje. Pisali ste mi, če bi hotel režirati še kaki drugi komad — Prav rad, samo ljubljanska uprava me ne bo pustila. »Za narodov blagor« hočem napraviti temeljito, ker odgovarjam to pot tudi za slovensko dramsko literaturo. Stvar mora imeti moralni in materialni uspeh. Če bom imel dobre moči na razpolago in dovolj časa za študij, sem prepričan, da se bo vse to tudi uresničilo. Prosim, odgovorite čim prej.

Vas pozdravlja

Vaš udani

Kreft Bratko

Lj. 28. okt. 31.

V Bachovem arhivu je ohranjeno tudi tole pismo Ladislava Žimbrela, ki ni datirano, po vsebini pa zanesljivo sodi v isto obdobje. Oglejmo si ga:

Gospodine direktore!

Zahvaljujem se na primljenom listu i razjašnjenju. S Kreftom nisam mogao govoriti, jer se nalazi u Mariboru, gdje režira dvije stvari, jednu komediju i operetu. Čini mi se da ne će biti još ni ovaj mjesec gotov, jer je jako zaposlen.

Htio bi Vam svratiti pažnju na jednu drugu stvar. Ovih dana je davana ovdje dramska premijera, na novo uvježbano u režiji Ćirila Debevca, Cankarova socijalna drama »Kralj na Betajnovi«. Glavnu ulogu ima Levar, studenta Maksa sam režiser Debevec. Stvar je tako dobro nastudirana i davana, da bi se s njom moglo gostovati. Prikazivanje je postiglo ogroman uspjeh, jer je drama prekrojena malo, naročito završna scena glavnog lica, pa ovako djeluje vanredno.

Izgleda mi da bi ta stvar više odgovarala nego »Za narodov blagor«. Ova je zahvalnija i sigurna uspjeha, Cankar bi bio jače i bolje predstavljen i drama se sasvim sigurno može održati na repertoaru. Ako se radi o tome da što prije dođe do predstave jedne slovenske drame, onda je to Kralj na Betajnovi. Sad se može učiniti dvoje: ili da ljub. drama gostuje s tim komadom, ili da se ona prevede i daje u Zagrebu; nju bi mogao režirati Kreft, a mogao bi i Debevec.

Mogle bi ići dvije stvari, jedna sada, druga kasnije. Svakako sam za Kralja na Betajnovi, ako se ide za uspjehom i ako se hoće donijeti bez velike muke jedna dobra domaća slov. drama. U njoj može gostovati onda Levar, jer on tu ulogu imade do tančine nastudiranu, tekst će govoriti hrvatski, razumije se. Prema tom prijedlogu bi se Za narodov blagor premjestila za kasniji termin. Pa zašto ne bi imali dvije slov. drame, ne smeta što je isti autor, on je tako dobar da ga podnese publika bez daljnjeja.

Kako bi bilo s Debevčevom režijom — sve je ovo moje mišljenje i prijedlog — koji ima samo tu svrhu da dobijete jednu dobru predstavu — to bi se moralo s Debevčevom govoriti. On je danas najbolji dramski režiser i Šest se može pred njim sakriti. O tom govore dvije ovogodišnje premijere: Dogodek v mestu Gogi i komedija Prizemno i prvi kat u njegovoj režiji su propale totalno. On više nema što dati. Budućnost je Debevčeva i Kreftova. Ako se za koji od mojih prijedloga (gostovanje ili režija s Debevčevom i s gostom Levarom) odlučite, stojim Vam rado na raspoloženju da stvar odmah prevedem i sve uredim.

Ova mi se kombinacija najbolje svidja. Sama drama Kralj na Betajnovi, njezin sadržaj, mnogo više bi odgovarao za Zagreb, jer Za narodov blagor je, kako Vam je poznato, persiflaža narodnih očeva — izbori i slično, jetka satira, koja bi se mogla moguće krivo tumačiti za sada. Molim Vas da ovo moje predlaganje bude samo za Vas, a želja mi je samo ta: da u što skorije vrijeme dobijete na scenu dobru i zahvalnu slov. dramu u dobroj režiji.

Mnogo Vas srdačno pozdravlja, Vaš odani

L. Žimbrek

Adresa:

Treća real. gimnazija
Ljubljana.

Kreft je 28. oktobra 1931 poslal Bachu besedilo »Za narodov blagor« in ga prosil, naj mu to delo takoj vrne, istočasno pa pri Žimbreku naroči prevod. Dvajset dni zatem je bilo vse to že opravljeno, kot je razvidno iz tegale Kreftovega pisma:

Velecenjeni gospod direktor!

Hvala za Vaše pismo in za knjigo. Vse sem v redu sprejel. Iz Vašega pisma čutim neko nejevoljo, ker Vam tako dolgo nisem poslal knjige, češ da »dramaturške predelave« ni. Meni je Vaša nejevolja povsem razumljiva, ker Vam niso znani vzroki, zakaj ni dramaturške predelave in zakaj nisem tako dolgo poslal knjige. Vse to Vam bom osebno razložil, ko pridem na bralno vajo v Zagreb. Takrat boste vse razumeli in videli boste da ni bila nobena malomarnost iz moje strani itd. Vzroki za vso to zadevo so tako temeljiti, da bi Vi prav tako ravnali, če bi bili zadnjih šest mesecev v moji koži. Toliko o tem danes.

Režija Cankarjeve komedije, ki obsega faktično nekako dramaturško predelavo, povsem novo, različno od moje starejše (in na katero sem mislil, ko sem Vam govoril junija meseca), ki datira tri leta nazaj, ko sem bil še vodja svojega delavskega gledališča, kjer sem lahko operiral z množicami — se bo koncentrirala

v satirično-grotesknem pojmovanju. »Za narodov blagor je mestoma novelistično-kozersko pisan, zato je včasih dolgočasen — gotove primere, gotovi stavki samo dekoncentrirajo dejanje, zato so nepotrebni. Pojmujem vso stvar nekako približno kot »Revizorja« — Vsi tipi so sicer realistični, vendar ne govorijo realističnega jezika — zelo govorijo v metaforah itd. Tudi scenerija ne bo realistična — ampak realistično — stilizirana.

Dolžnost režije je, da napravi vso komedijo jasno, živo in hitro tekočo — vse mora biti usmerjeno v katastrofalni konec. Da to ni povsem realistična komedija je znak osnovni prelom: dejanje se prelomi ob tistem čevlju, ki ga zveže Ščuka (simbolično ime!) Grozdu! To je mogoče napraviti verjetno edinole z groteskno režijo! Igrali bomo v kostumih devetdesetih let! ker to je šele druga generacija slovenskih politikov — (prva je bil Bleiweis et Comp —). S tem bo stvar tudi bolj objektivizirana, kot če bi dal v današnjih oblekah. Res je, da je komedija »brezčasovna«, karakteristična za meščansko politiko — vendar pričakujem, da bo vplivala boljše in resnejše in objektivnejše, če jo dam v tistem času, za katerega jo je Cankar napisal. Saj sam pravi, da morata v I. dej. viseti na steni sliki Bleiweisa in Vodnika. To je razumljivo samo za tisto dobo. Mogoče da obesim še jaz s to dvojico Franca Jožefa, da bo za takratno slovensko politiko še bolj karakteristično. Poskrbel bom, da bo stvar interesantna, ker bo gotovo publiko privlačevalo. Vsi tipi morajo biti groteskni, ker kam bi sicer z Mrmo-ljevko, ki se tako drastično navdušuje za »panslovanstvo« — Itd. To sem Vam povedal, da boste vsaj malo vedeli.¹³ S honorarjem pa je tako: jaz pridem najprej za en teden v Zagreb. Tisti teden imam bralno vajo — (prej seveda hočem biti zraven pri razdelitvi vlog) do prve aranžirke, da se navadim na igralce, igralci pa name. Potem mogoče teden dni pavze — in nato najmanj tri tedne temeljite vaje do generalke.

Poleg tega moram računati potovanje sem in tja — stanovanja so v Zagrebu draga, poštena hrana prav tako, zato je za solidno življenje teh štirih

¹³ Zagreb je spoznal Cankarjevo dramsko delo zelo zgodaj, kar je bila zasluga Ignacija Borštnika, sijajnega zagrebškega igralca, Slovenca, ki se je zavzel za svojega rojaka. — Cankar je l. 1900 objavil dramo »Jakob Ruda«, ki je že 16. marca 1900 doživela praznizvedbo v Ljubljani, še istega leta, 22. decembra, pa premiero v Zagrebu v prevodu Ignacija Borštnika (HNK 1969, str. 363).

L. 1901 je izšla Cankarjeva drama »Za narodov blagor«, l. 1902 pa »Kralj na Betajnovi«. 21. decembra 1907 je bila v Ljubljani praznizvedba Cankarjeve drame »Pohujšanje v dolini šentflorjanski«, 7. julija 1920 pa je bila izvedena v Hrv. nar. gledališču v gostovanju ljubljanske Drame, 1928. l. pa spet v slovenskem jeziku v skupni izvedbi članov HNK in Slovenskega prosvetnega društva v Zagrebu (HNK 1969, 560). L. 1907 je Cankar objavil tudi socialno-revolucionarno parabolo »Hlapec Jernej in njegova pravica«, predelano v dramo pa sta jo Branko Tepavac in Božidar Adžija izbrala za prvo delavsko predstavo, ki so jo z gojenci zagrebške igralske šole in nekaj člani HNK izvedli 12. novembra 1927 v tuškanskem gledališču. Zaradi aplavza ob odprtem odru je bila repriza prepovedana (HNK 1969, 255).

Pol leta po Cankarjevi smrti (11. decembra 1918) so 31. maja 1919 v Trstu odigrali praznizvedbo njegove drame »Hlapci«, že 10. septembra istega leta je bila — prevedena v hrvaščino z naslovom »Slugani« — prikazana v Hrvaškem narodnem gledališču v Zagrebu v režiji dr. Branka Gavelle in z Josipom Pavićem v vlogi Jermana (HNK 1969, 614).

Dramski studio HNK je 1. julija 1933 izvedel premiero Cankarjeve drame »Kralj na Betajnovi« v režiji Predraga Milanova in Andjelka Štimaca ter v scenografiji Vanje Radauša. Štimac je igral tudi glavno vlogo Maksa (HNK 1969, 255).

tednov na vlakcu med Ljubljano in Zagrebom in v Zagrebu potrebno precej — nekaj pa mora tudi oddolžiti trud. Zato stavim za pogoj čistih 4.500 Din (štiri tisoč petsto din). Prosim, da mi z obratno pošto takoj javite, če se strinjate, da se bom znal ravnati. Ali ste g. prof. Žimbrenku že dali nalog za prevod?

Vas pozdravlja

udani

Kreft

Lj. 17. nov. 1931.

Rimska cesta 20/I.

Dvajset dni kasneje piše Kreft:

Velecenjeni gospod direktor!

Najiskrenejše Vam hvala za Vaše pismo. Pošljite mi prosim takoj Katajeva Rastratčike.^{13a} Takoj ko preberem, Vam jih vrnem. Pošljite original in prevod.

Vas pozdravlja Vaš

udani

Kreft

L. 7. dec. 31.

Na tej dopisnici je žig Ljubljane z datumom 9. december 1931. Vendar še dva tedna zatem Kreft ni dobil »Rastratčikov«, zato je urgiral:

Velecenjeni gospod direktor!

Že pred desetimi dnevi sem Vam pisal dopisnico, v kateri sem Vas prosil za rokopis »Raztratčikov« (Katajev). Ali niste sprejeli?

V nedeljo sem imel divjo premijero »Carmen«. Pri publiku sijajen uspeh, pri kritiki samo delen — eni hvalijo, drugi nasprotujejo — kasa pa bo —

Vesele božične praznike in srečno novo leto

Vam želi udani

Kreft Bratko

Lj. 23. dec. 1931.

Bach je očitno takoj odgovoril in pojasnil, kako je z »Rastratčiki«, ker se to vprašanje ne ponavlja več. Bach je predlagal Kreftu, naj si sam izbere delo, ki bi mu ustrezalo. To je razvidno iz Kreftovega pisma, ki je bilo spet napisano dvajset dni za prejšnjim:

^{13a} Delo je l. 1931 prevedel Iso Velikanović z naslovom »Rastratnici«.

Prim. Ivana Batušić, O jednom fondu naše kulturne baštine (v zborniku »Hrvatsko narodno kazalište 1860—1960«, Zagreb 1960, str. 325, pod št. 12 v seznamu del ruskih avtorjev, ki so prevedena, vendar niso bila izvedena, hranijo pa jih v arhivu Hrv. nar. gled. v Zagrebu).

Velecenjeni gospod direktor!

Oprostite da Vam tako dolgo nisem odgovoril. Iskal sem namreč komad, ki bi Vam ga predložil. Prebral sem veliko povojnih stvari — in iz njih sem izbral stvar, ki jo gotovo Vi že poznate. Karl Zuckmayer: Katarina Knie.¹⁴ To je hvaležen komad za občinstvo, igralce in režiserja. (Izšlo v založbi Propyläen Verlag.) Inscenacijsko je sicer nekoliko težak, vendar to za Vaš oder ni noben problem. Tudi statistarije se nikar ne ustrašite. Z dobro voljo se bo vse rešilo. Prosim Vas samo, da igro date takoj v prevod. Okrog 16. febr. bi lahko potem pri Vas nastopil. Do takrat absolviram še v Ljubljani dve premijeri — »Tri mušketirje« in tri enodejanske opere Slavka Osterca.

Upam da bo »Katarina Knie« tudi Vam všeč. So v njej mesta, ki so naravnost sijajna. N. pr. govor clouna v 4. dejanju — Po svoji globini in življenjski tragiki spominja na prizore iz Gorkega drame »Na dnu življenja«. Vsaka vloga je hvaležna. Tipi izvrstno podani. Zato zasedba ne bo preveč težavna. Moj namen je priti pred bralno vajo v Zagreb, da spoznam Vaš ansambl in šele potem napravimo zasedbo. Prosim Vašega hitrega sporočila —

Vas najudanejšje pozdravlja

Kreft Bratko

Lj. 13. jan. 32.

Že osemnajst dni po tem je sledila urgenca:

Velecenjeni gospod direktor!

Že pred tremi tedni sem Vam poslal ponudbo za režijo Zuckmayerjeve drame »Katarina Knie«, a do danes nisem prejel še nobenega odgovora. Meni je samo vtoliko nerodno, ker ne vem pri čem sem. Svoji direkciji sem namreč sporočil, da bom v drugi polovici februarja in začetkom marca v Zagrebu — Zato Vas prijazno prosim, da mi nemudoma odgovorite, kaj bo z mojim gostovanjem.

Ali ste čitali o uspehu moje režije »Carmen«? Pisali so o njej tudi »Morgenblatt«, beograjsko »Vreme«, »Jutarnji list« itd. V četrtek sem imel premijero »Treh mušketirjev« — bomba, četudi ni bila režija taka kot v Zagrebu.^{14a} Držal sem se Dumasja in napravil iz D'Artagnana — Don Kihota. Scenerija stilizirana — scene v mušketirski gostilni à la Švejk — projekcijsko platno za napis in silhuetne kulise itd.

Govekar v Slovenskem narodu je pisal, da se je spomnil Beaumarchaisja. Torej ne zgolj opereta, ampak res igra.

¹⁴ Videli smo, da je Kreft izrazil Bachu željo, da bi režiral v Zagrebu Brechtovo »Dreigroschenoper«, Carl Zuckmayer pa je bil prav tako viden antifašist in Brechtov sodelavec. L. 1933 je emigriral v Avstralijo, medtem ko je tretji pomembni nemški dramatik-antihitlerjevec Ernst Toller, avtor »Hinkemanna«, o katerem je tukaj prav tako beseda, odšel v Ameriko, ko je Hitler prevzel oblast.

^{14a} Jugoslovanska premiera operete Benatzkega »Trije mušketirji« je bila 12. marca 1931 v Zagrebu z Vero Misito v vlogi Leone, medtem ko so Strozzi, Dubajić in Šepc upodobili tri mušketirje. Režiser je bil Binički, dirigent Jozefović, koreograf pa Margareta Froman. (Prim. HNK 1969, str. 659.)

Danes sem bral v »Jutarnjem listu« kritiko o premijeri Vašega »Figaroja«.¹⁵ Čestitam. »Figaro« je res kolosalna stvar. Videl sem ga pred leti v Parizu. Ali materijalno dobro shajete? Pri nas opera dobro shaja, drama pa je izgubila repertoar in ne more privabiti publiko — Uprava se pogaja s Konjovićem za turnejo v Dalmacijo, pa se ne morejo zediniti. — Konjović hoče že sredi aprila naši pa šele maja. Bomo videli.

Gavella pride marca v Ljubljano. Režiral bo menda »Ledo« in mogoče »Tartuffa«. V Brnu ima velike uspehe. Gospa Gjungjenac¹⁶ pa poznamuje divji uspeh z Leono v »Mušketirjih«. Ne morete si predstavljati, kakšna bomba je bila gospa Zlata za občinstvo. Ko bi jo videli, kako lepo pleše in kako lepo govori slovensko. Boljše kot večina slovenskih igralcev v Ljubljani. Jaz sam sem strašno vesel, da je imela uspeh. To je bila namreč moja davna ideja in želja, da poje Leono. Direktorju Poliču in njegovi gospe sem se sicer radi tega do smrti zameril, toda kaj zato.

Tako sem Vam to pot natresel precej novic z Ljubljane. Zdaj pa se še oglaste Vi, gospod direktor, in mi sporočite, kaj bo z mojo režijo v Zagrebu

Vas pozdravlja

udani

Kreft

Lj. 31. jan. 1932.

P. s. Pozdrav g. intendantu.

Med tem in naslednjim Kreftovim pismom se je Bachu spet oglasil tudi Ladislav Žimbek s temle pismom:

Mnogo poštovani gospodine direktore!

U priklopu Vam šaljem »Komediju sedanjosti«, koja je neki dan davana s velikim uspjehom na mariborskom kazalištu. Nudjam je u ime autora zagrebačkom kazalištu na prikazivanje, jer me on ovlastio. O samoj stvari, koju nisam vidio na premijeri, jer se slučajno taj dan nisam nalazio u Mariboru, ne mogu ništa reći. Izvolite je pročitati i sami o njoj steći sud i donijeti odluku. U slučaju da je primite, onda bi je ja preveo; dogovorili bi se ujedno i glede prikazivanja i slično.

Zar ne će biti ništa s Kreftom i mojim prevodom kojeg slovenskog komada? Kako to? Moguće bi ta komedija bila podesna za prikazivanje (u malom kazalištu), pa bi tako ipak davali jedan slovenski komad. Budite ljubazni pa me o rezultatu obavijestite.

Sa štovanjem

Ladislav Žimbek

Adresa:

Maribor, Klasična gimnazija

M. 8. II 1932.

¹⁵ Beaumarchaisovo »Figarovo svadbo« so obnovili v HNK 29. januarja 1932 v režiji Tita Strozija in koreografiji Maksimilijana Fromana ter v novem prevodu Slavka Batušića. (Prim. HNK 1969, str. 281.)

¹⁶ Zlata Gjungjenac je bila druga žena dr. Branka Gavella. Rodila se je v Čazmi 1. 1898, v letih 1919—1947 pa je bila operna prvakinja v Zagrebu, Ljubljani in Beogradu. Z velikim uspehom je nastopala tudi v operetah (Floramy, Vesela vdova itn.). (Prim. HNK 1969, 271.)

Štiri dni zatem se je oglasil Kreft z urgenco:

Velecenjeni gospod direktor!

To je že tretje pismo, ki Vam ga pišem radi našega dogovora za gostovanje. Do danes nisam prejel še nobenega odgovora od Vas in jaz stojim blamiran pred ljubljansko upravo, kateri sem najavil svoje gostovanje v Zagrebu.

Kaj se je zgodilo?

Ali je kdo intrigiral proti meni ali zakaj ne dobim od Vas nobenega odgovora?

Prijazno Vas prosim, da mi razjasnite to stvar, da se bom znal ravnati.

Vas najlepše pozdravlja

udani

Kreft Bratko

Lj. 12. febr. 1932.

Na to je pismo Bach odgovoril, toda Kreft je bil presenečen:

Velecenjeni gospod direktor!

Vaše poslednje pismo me je neprijetno iznenadilo. Neprijetno radi tega, ker ste priznali, da mi niste hoteli odgovoriti in drugič, ker trdite, da sem jaz vsega tega kriv. Vi mi namreč do zdaj niste nikoli odločno povedali, da hočete edino slovensko dramo. Ne smete mi zameriti, ako govorim odkrito. To je moj princip: clara pacta — boni amici.

V pismu z dne 27./I. 1931. mi pišete: »Moja je želja, da što sjajnije uspijete, pa ako Vam Cankar ne pruža dovoljno prilike — rado ću pristati na koji drugi komad. Možda Shakespearea? ili Beaumarchaisov »Figarov pir«? ... ili ako Vas veseli koji ruski komad — recimo od Katajeva »Rastratčiki« — poslao bih Vam na uvid original i hrvatski prevod.«

V pismu, ki je temu sledilo, ko sem Vas prosil za rokopis »Rastratčikov«, mi sporočate, da ste jih obljubil g. dru Batušiću.¹⁷ V istem pismu pišete: »A ako nema ništa slovensko, a mi uzmimo onda koje strano djelo. Shakespeare? ili da režirate Savoirovu komediju »Mala Katarina«¹⁸ — to bi moglo onda u februaru — ili mi kažite koje drugo djelo, što bi Vas osobito radovalo kao prva režija u Zagrebu pa ćemo prevesti odmah taj komad.«

Po teh citatih iz Vaših pisem lahko spoznate, da ste mi Vi kot prvi ponudili priliko, da si lahko izberem kakšen drugi komad. Jaz sem Vam bil zato zelo hvaležen, ker Vam odkrito povem: Cankarjeva drama »Za narodov blagor« nikakor ni hvaležen komad za prvo gostovanje. Niti zame kot režiserja, niti za igralce, ki take komedije s tolikimi simbolizmi in takim ambijentom bržkone še

¹⁷ Dr. Slavko Batušić je režiral delo Katajeva »Kvadratura kroga«, katerega jugoslovanska premiera je bila 19. septembra 1930 v Zagrebu. Prim. HNK 1969, 449.

¹⁸ Savoirova »Mala Katarina« je doživela praižvedbo v novembru l. 1930 v Parizu. Prevedel jo je Mihovil Kombol, jugoslovanska premiera pa je bila 17. januarja 1933 v zagrebškem Malem kazalištu v režiji Ka Mesarića in scenografiji Ljuba Bačića. (Prim. HNK 1969, 475.)

niso igrali, najmanj pa za zagrebško občinstvo, ki ima velik predsodek radi Slovencev in njih dramatike. Vi mi sicer v svojem poslednjem pismu pišete, da lahko izberem kakšen drugi slovenski komad, vendar je moje prepričanje tako, da je »Za narodov blagor« še vedno najboljša slovenska komedija.

Velecenjeni gospod direktor! Jaz razumem Vaše stališče: v repertoarju ste komad že obljubili, gotovo kritika tudi zagrebško gledališče napada že več let, zakaj se ne igra kakšno slovensko delo. Jaz sem pred mesecem z veseljem vzel Vašo ponudbo, da si lahko izberem kakšen drug, bolj hvaležen komad iz svetovne literature. Zato sem radi Vašega poziva naročil 10 (deset) različnih dram — jih prebral in se odločil za »Katarino Knie«. Stvar je res dobra. Toda, gospod direktor, če ste si Vi premislili, bi mi lahko javili takoj po prvem pismu, ne da sem Vam jaz moral še dve pisati, da dobim negativni odgovor. Edino v tem je vse nesporazumljenje. Zdaj je stvar razčiščena in mislim obojestransko urejena. Jaz izpolnim Vašo željo, ki ste jo izrazili v zadnjem pismu in pridem režirat »Za narodov blagor«. Po sprejemu tega pisma me, prosim, takoj obvestite, da pošljem knjigo, v kateri sem že zaznamoval črte, prof. Žimbrelu v prevod. Ako Vi ne bi radi dali prevoda prof. Žimbrelu, potem mi sporočite, mislim pa, da bi se ne bilo dobro zameriti temu gospodu.

Zdaj je še vprašanje honorarja.

V pismu z dne 27./XI. 31. mi sporočate, da je moj zahtevani honorar 4.500 Din (čistih) previsok. Da se ne bova več o tej stvari prerekala — ponujam novi, a to zadnji predlog: čistih (brez odbitkov) 3.500 Din. Jaz mislim, da sem znižal honorar na minimum. Nižje ne morem iti.

Zdaj, upam, da je vsa stvar razčiščena in urejena. Po današnjih računih bi lahko prišel režirat v Zagreb kmalu po 15. marcu, tako, da bi bila premijera sredi aprila. Datum je sicer pozen — a zdaj ne gre več drugače. Prof. Žimbrelu takoj po prejemu Vašega odgovora sporočim, da naj hitro prevede in naj mi eno kopijo prevoda hkrati pošilja v Ljubljano. O zasedbi se zmeniva, ko pridem v Zagreb. Zasedba mora biti prvovrstna, ker sicer bomo šli po vodi.

Tako gospod direktor bodite najudanejšje pozdravljeni in mi čimprej odgovorite!

Vaš udani

Kreft Bratko

Lj. 19. febr. 1932.

V Bachovem arhivu je ohranjena kopija njegovega pisma Kreftu, ki je bilo napisano dan pozneje:

Visoko poštovani gospodine redatelju,

sve što ste napisali, istina je. Ali je istina i ono, što ste konstatirali, da je potrebna izvedba jedne slovenske drame. Svakako je sramota, da Narodno kazalište u Zagrebu već nekoliko godina nije dalo ni jedne slovenske premijere, ali još je veća nevolja, što ste i Vi konstatirali, da osim Cankara, nema ni jedne takove drame, koja bi zavrijedila da bude prikazivana na zagrebačkoj sceni.

Stalo mi je bezuvjetno do toga, da što prije režirate koji komad. Ali od 15. marta to je nemoguće, jer moramo da uvježbamo za Goethejevu proslavu »Eg-

monta».¹⁹ I tako Vam nažalost još ne mogu javiti vrijeme, kad biste mogli započeti režiranjem, jer sam mjesec maj obećao g. Tomašiću.²⁰

Sad smo još uvijek u nevolji, što bi trebalo da Vi režirate. Pa jer iz Vašega pisma razabirem, da baš niste jako oduševljeni, da režirate »Za narodov blagor«, to bi i meni bilo milije, da režirate nešto, što Vas jače privlači. Molim Vas, zato, pošaljite mi »Katarina Knie«, pa, ako mi se sviđa, možda da se odlučim.

Namjeravao sam ovih dana da pročitam ponovno Tollerov »Hinkemann«. Izvolite možda i sami da pročitate taj komad, ako ga imate. Ako ne, poslat će Vam ga sigurno g. prof. Albini, koji zastupa autorska prava, a možda ga i ima tko od Vaših poznatih u Ljubljani.

Neprilika je, što do 10. marta vježbamo Brucknerovu »Elizabetu od Engleske, a poslije toga, trebat ćemo mjesec dana za Goetheova »Egmonta«. Uz to moramo uvježbati i koji komad za kasu, a to bi imali biti »Penelopa«, »Mala Katarina«, a onda dolazi i mjesec maj, koji je stavljen na raspoloženje g. Tomašiću za jednu našu dramu. Obavezani smo davati još i Zagorkinu »Suparnicu Marije Terezije«, ²¹ a da ni ne govorim o mnogim drugim komadima, koje bismo po ugovoru morali takodjer da odigramo do konca juna.

Nadjemo li kojom srećom komad, koji podjelom ne će ometati iznošenje onih komada, za koje smo obvezani, to će se Vaše gostovanje dati lako udesiti već za ovu sezonu, inače bi nažalost morali sve da prenesemo za narednu sezonu.

Bilo bi mi i samomu drago, ako bi se ipak moglo ostvariti sve to već ove sezone. Ovisi sve o spretnom i sretnom izboru komada.

Srdačno Vas pozdravlja

Zagreb, 20./II. 1932.

P. S. Meni bi bilo najmilije, da ste angažovani kod nas, jer onda ne bi bilo toliko neprilika. Ovako, Vaše obveze prema Ljubljani i nemogućnost garancije, da će se baš za to slobodno vrijeme, dok Vi imate dopust moći uvježbati onaj komad, jedine su poteškoće.

Josip Bach

Že naslednji dan je Kreft odgovoril:

Velećenjeni gospod direktor!

Najlepša Vam hvala za Vaše prijazno pismo. Jaz predlagam sledeće: ostavim pri Cankarjevem »Narodnem blagru« — samo da prideva naprej. Tako strašno slabo delo spet ni, da bi ga morala zavreči.

Včera sem slučajno govoril s g. Žimbrekom. Prevede ga lahko v 14 dneh. Jaz bi rad še to sezono. Vi sicer pravite, da je to zelo težko — kaj pa če

¹⁹ V svoji knjigi »Hrvatska pozornica« (Zagreb, 1978, str. 174) je dr. Slavko Baćušić navedel, da je zagrebska »Komisija za cenzuro« 1. 1932 prepovedala izvedbo Goethejevega »Egmonta«. Ta ukrep je ostro odjeknil v dunajskih in berlinskih časopisih (Prim. Neue Freie Presse, Wien, 21. aprila 1932: Goethes Egmont in Agram verboten; Berliner Tagblatt, 26. aprila 1932: In Agram wurde die Aufführung des »Egmont« verboten.)

²⁰ Hinko Tomašić je režiral in pripravil scenografijo za praiizvedbo drame Verke Škurle-Iljić »Na tankom ledu« 9. junija 1932 v HNK (HNK 1969, 539).

²¹ Praizvedba tega dela po Zagorkinem romanu z istim naslovom je bila 1. maja 1932 v Malem kazalištu z Ervino Dragman v vlogi Nere in Vjekoslavom Afrićem kot Sinišo (HNK 1969, 630).

bi mesto kake »Male Katarine« vzeli v poštev »Za narodov blagor«? Mislim, da bi šlo!

Treba pa se je hitro odločiti. Na vsak način pred majem — pozneje je prepozno.

»Hinkemanna« poznam. Dobra stvar. Strašna vojna tragedija.

»Katarino Knie«, ki jo je pravkar münchenški teater igral že 50tič, Vam pošljem jutri. Posodil sem jo namreč, pa jo moram še iztirjati.

Zdaj je odvisno vse od Vaše odločitve. Ali to sezono — ali drugo. Jaz se drugo sezono ne dam angažirati v Ljubljani, ker mislim za nekaj mesecev v Berlin. Poleg tega imam večje literarne obveznosti, ki sem jih moral letos radi prezaposlenosti v operi odložiti. Če se odločite za drugo sezono, potem bo moj honorar večji nego zdaj, ko bi dobil dopust od svoje uprave.

Prof. Žimbrek Vam je poslal na vpogled Golouhovo »Grotesko sedanjosti«. Jaz sam delo ne poznam, toda vse kritike so delo zelo hvalile. Baje dobra satira na Društvo narodov. Vendar je bolje, da začnem z Cankarjem.

Zato Vas prosim, da se čimprej odločite. Jaz zase sem se po Vašem predzadnjem pismu trdno odločil za »Narodov blagor«. Vi pa po možnosti uredite, da bom lahko režiral že za to sezono. Drugo sezono bi bil eventualno na razpolago za dve režije. Takrat bi lahko vzela »Hinkemanna« in Golouha ali pa »Katarino Knie«.

Prosim Vas prijazno, da mi čimprej javite svojo odločitev.

Vas pozdravlja

udani

Kreft

Lj. 21. febr. 1932.

Bach je na tem pismu s svinčnikom pripisal:

poslal 1/III 1932

Ljubovnici

JB²²

Deset dni po Bachovi pošiljki je Kreft odgovoril:

Velecenjeni gospod direktor!

Najlepša Vam hvala za »Ljubovnike« — vendar jih ne morem sprejeti. Jezikovne težkoče so zelo velike — zato bi potreboval najmanj mesec dni podrobnega dela, da bi prišel v stil. Mesec dni predpriprave pa je veliko časa, zdaj ko gre sezona že h koncu.

Zato Vas ponovno prosim, da ostaniva pri »Narodnem blagru«. Za to sezono je po računu repertoarja, ki ste mi ga javili v predzadnjem pismu — prepozno. Zato odloživa na drugo sezono.

Vas pozdravlja

udani

Kreft Bratko

10. marca 1932.

P. s. Knjigo Vam vrnem.

Dr. Gavella režira pri nas

Krležovo »Ledo« in Shakespeare: Kar hočete.

²² Dubrovniška komedija iz XVII. stoletja v dveh dejanjih. Premiera je bila 30. junija 1932 v Zagrebu. Režiser Tito Strozzi, scenograf Ljubo Babić (HNK 1969, 469).

Dva meseca pozneje je na pobudo prof. Žimbrega spet vzniknila zamisel, da bi izvedli »Za narodov blagor« še tisto sezono. Stvar je potekala takole: Kreft je 9. maja o tem obvestil Bacha, ker mu je Žimbrek 14. maja pisal v tem duhu. Toda očitno je šlo za nesporazum, kajti Bach je odgovoril Kreftu, da je Žimbrek obljubil prevod do konca aprila, a ga ni poslal niti do 21. maja. Kreftu je Žimbrek pisal, da pričakuje Bach ta prevod konec maja. Pozneje je opravičeval to pojasnilo, češ, da mu je Tomašič omenjal, da se bodo vaje za to delo začele šele v začetku junija. Oglejmo si ta pisma. Najprej Kreftovo z dne 19. maja 1932:

Velecenjeni gospod direktor!

Prof. Žimbrek mi je pisal, da vsekakor nameravate uprizoriti »Za narodov blagor« še to sezono in zato bi se vaje pričele s 1. junijem. Vi sicer poznate moje stališče, toda če vsekakor hočete uprizoritev še letos, se ne bom protivil. Zato Vas prijazno prosim, da mi javite takoj, če vztrajate pri tem sklepu.

Ne vem sicer, kakšen obisk ima zagrebška drama koncem junija, pri nas je že zdaj strašno mizeren. Na binkoštni ponedeljek smo radi preslabe udeležbe morali odpovedati Shakespearjevo komedijo »Kar hočete«.

Ako začnem z vajami 1. junija, bi bila premijera okrog 25. junija. Upoštevati je poleg tega še treba, da so igralci v juniju že zelo izčrpani in da tudi vročina pritiska na razvoj dela. Sicer pa, kakor rečeno, če Vi hočete, pridem. Prosim Vas takojšnjega obvestila, ker sicer začnem z novo režijo v operi (»Fra Diavolo«). Zasedbo napravim skupaj z dr. Gavello, ki je trenutno v Ljubljani in Vam jo pravočasno pošljem.

Afera Debevec — Zagreb je vendarle končala. Ta stvar ima precejšnje zakulisno ozadje, kar pa Vam bom povedal ustmeno.

Prevod je baje prof. Žimbrek končal in ga zdaj prepisuje.

Prišel bi v Zagreb nekaj dni pred prvim, da prisostvujem kakšni drugi vaji, kjer bi vsaj malo igralce spoznal.

Vas najudanejšje pozdravlja

Kreft Bratko

Lj. 19. maja 1932.

V Bachovem arhivu je ohranjena kopija njegovega odgovora:

Visoko cijenjeni gospodine redatelju, Zagreb, 21. maja 1932

Vaše me je pismo začudilo, da bi »Za narodov blagor« mogao biti prikazivan još ove sezone. Nemaam do ovog časa ni prevoda od g. prof. Žimbrega, koji mi ga je obećao još koncem aprila o. g. Jasno, da smo prema tome udesili repertoar, ne računajući ove sezone sa premijerom, jer ste mi i Vi pisali da biste voljeli da se to odloži za narednu sezonu. Naravno, da bi mi bilo milije, da je mogla biti premijera već ove sezone, ali kako nemaam do sada ni prevoda, ne vjerujem da bi se to moglo još do 30. juna uvijekbati. Mene doduše ne bi smetalo, da je samo jedna predstava ove sezone, ali kako se to ne može garantirati, ne ću ni Vas da dovedem u nepriliku, da ne biste mogli na vrijeme iznijeti »Za narodov blagor«.

Jasno je, da je iza one polemike u »Jutru« neka zakulisnost, ali na to se nisam i neću nikad obazirati.

Uz srdačan pozdrav

Že 23. maja je Kreft odgovoril:

Velecenjeni gospod direktor!

Najpristržnejša Vam hvala za Vaš odgovor. Oprostite, moral je biti tu nekakšen nesporazum. Prof. Žimbrek mi je namreč pisal: »Dobio sam obavijest od g. Bacha, da do konca ovog meseca svršim prijevod i da mu ga pošaljem, jer će još ove sezone biti davan »Za narodno dobro«, a ti ćeš sigurno biti obavješten, a ako ne, evo, ja ti javljam... Probe će početi odmah 1. juna!« — to so od njega podčrtani odstavki iz dopisa z dne 14. maja.

Na podlagi tega njegovega dopisa sem jaz Vam pisal. Ako bi tega dopisa ne bilo, bi tudi mojega pisma ne bilo, ker sami mi pišete v svojem zadnjem pismu, da ste računali radi moje prošnje moje gostovanje za naslednjo sezono, za kar sem Vam prav gotovo hvaležen. Svoje pismo sem Vam pisal pod utisom vesti prof. Žimbreka, ker sem mislil, da hočete na vsak način premijero še te sezone. Da Vam s svoje strani ne delam nobene neprilike, sem Vam pisal svoje zadnje pismo.

Tako je z moje strani stvar pojasnjena in urejena. Prof. Žimbrek mi je sicer v istem dopisu obljubil, da mi lahko pošlje polovico prevoda, a ga še do danes nisem prejel.

Naš teater je v strašni krizi.

Publika je takorekoč zaključila sezono.

Samo abonenti v glavnem posečajo teater.

Zadnjič smo igrali »Cavalleria rusticana« in »Bajazzo«. V prvi je gostovala gos. Vilfan-Kunčeva, v drugi gos. Majdičeva. Pa nismo kasirali niti 1000 Din. Honorar za gosta je znosil 3400 Din. Uprava je napravila posebno reklamo — toda vse nič ni pomagalo. Eden tonfilm kino je zaprt, drugi igra po zelo znižanih cenah. Ljudje ne dobivajo plač — mi še do danes nismo sprejeli cele plače za maj itd.

Kiselo je to vreme.

Ali Zagrebu tudi tako slabo prede?

Dr. Gavella je bil zdaj štirinajst dni tu — režiral je Pagnolovega »Mariusa«.²³ Zdaj je povabljen v Prago. Režiral bo »Luizo«.²⁴

Ker delam v Ljubljani nov kontrakt z upravo, bi Vas prosil, če bi mi mogli moje gostovanje v jeseni terminizirati, da ga javim ljubljanski upravi naprej, zlasti pa še radi tega, ker še imam vedno v načrtu študijsko potovanje v Nemčijo. Zato, da si lahko napravim približni načrt.

Vas najlepše pozdravlja

udani

Kreft Bratko

Lj. 24. maja 1932.

²³ Gavella je prevedel to delo Marcela Pagnola, ki so ga prvič izvedli 9. marca 1929 v Parizu, jugoslovanska premiera pa je bila 22. oktobra 1931 v Zagrebu v režiji Tita Strozija (HNK 1969, 483).

²⁴ Gavellovo režijo Charpentierove »Luize« je Zagreb videl šele 12. januarja 1936. — Jugoslovansko premiero te opere je v Zagrebu 28. aprila 1919 režiral Ivo Raić (HNK 1969, 461).

Istega dne je Bachu pisal tudi Žimbrek:

Dragi gospodine direktore!

Evo me s prijevodom! Nisam se previše žurio, jer mi je Kreft rekao, da ne će moći ovaj mjesec (maj) u Zgb., nego tek drugi, pa sam se tako i ravnao s poslom. A i g. Tomašić mi je rekao, da tek početkom drugog mjeseca namjeravate početi s probama a sad još ima pet dana i više vremena, da se prepisu uloge. Tako će prijevod, držim, stići pravovremeno. Svakako bi bilo dobro, da komediju dajete još ove sezone, a u jesen bi se mogla ponoviti, tako da bi je imali kroz dvije sezone. Koncem druge sezone bi mogli dati onda koju drugu stvar, za koju Vam se već sada preporučam, da bi je preveo. No o tom ćemo još razgovarati jednom na ferijama potanko. Spremam se na prevadjanje »Kralja na Betajnovi« od Cankara, jer ćete tu dramu jednom takodjer prikazivati.

Da bi još ove sezone davali »Za narodno dobro«, zato govori više razloga: polemika, koja Vam je poznata, a i to, da se opet što ne dogodi i komedija odgodi ad calendas Graecas... a konačno, da se pod Vašom upravom ipak već jednom daje Cankar na zgb. pozornici.

Glede honorara, molim Vas, ja sam toliko izgrizen od »krize«, da se jedva mičem! Čim dobijete rukopis, kojeg Vam šaljem u dva primjerka, a trećeg sam istovremeno poslao Kreftu! — najljepše Vas molim, pošaljite mi honorar barem, ako Vam nikako više nije moguće, barem 600 dinara, da bi do prvog dobio, a ostalo kasnije, drugi mjesec; razumije se, da bi najvolio cijeli honorar, ako Vam je moguće.

Da sam s komedijom imao teškog posla, to mi vjerujte: radije bi prevadjao bilo iz kojeg jezika, samo ne iz tako sličnog hrvatskom jeziku, — a naročito još i Cankara! A osim toga, komedija ima četiri čina, pa je ogromna. Nadam se, da ćete s prijevodom biti zadovoljni! Trsio sam se, da bude što bolji, pa sam ga, kako vidite, već na čistom, još jednom korigirao.

Izvolite mi javiti, da li ste prijevod primili, a moguće što i o Golouhovoju »Groteski sedanjosti«, koju sam Vam svojevremeno poslao, a on me dnevica pita, što je s njom. Nju bi takodjer mogao prevesti, ako bi je prihvatili. (Moguće ćete se začuditi: oženio sam se!)

Očekujući od Vas Vaš cijenjeni odgovor i honorar, bilježim se s
odličnim poštovanjem

L. Žimbrek

Adresa: Klasična gimnazija, Maribor

Stan: Gosposka ul 58. II. lijevo

M. 24/V. 32.

Šest dni kasnije je Žimbrek priganjal:

Poštovani gospodine direktore!

Oprostite što se ponovo na Vas obraćam za honorar. Vi se ne ćete čuditi tome, kad Vam kažem, da kao suplent imadem 1200 din. mjesečne plaće, pa da mi je silno potreban taj honorar. Još k tome sam i oženjen! Dakle zamislite, kako se mora i može živjeti!!!

Zato Vas lijepo molim, pošaljite mi, ako Vam je ikako moguće, odmah cijeli honorar za prijevod »Za narodno dobro«, kojeg sam Vam nedavno poslao. Nakon 4 godine dao sam prvi put načiniti odijelo, kojeg na svaki način moram sada prvoga plaćati, jer više nemam ni odkud da posuđim, a ležim u samim dugovima.

Stupica²⁵ je ovdje i sprema se u Zagreb. Kaže da bi se s Vama dogovarao glede jedne režije na jesen, pa Vam ga preporučam. Mogao bi režirati »Kralj na Betajnovi od Cankara (a sam je oduševljen za tu dramu), a ja bi je onda preveo preko ferija. Golouh je svoju »Grotesku sedanjosti« preradio, pa ta prerađena dolazi u obzir. Ako želite mogu Vam poslati preradbu?

Da li ćete davati još ove sezone »Za narodno dobro«? Još imadete vremena. Bilo bi vrlo dobro. Barem bi onda ti Slovenci bili mirni.

Još jednom, lijepo Vas molim, dajte mi odmah pošaljite honorar. Vi ćete me razumjeti, da mi je silno potreban!

M. 30. V. 32. Klasična gimnazija.

S odličnim poštovanjem

Vaš odani

L. Žimbrek

Bach je moral Žimbreku žal sporočiti, da prevod ne urezuje. Na to je Žimbrek 7. juna odgovorio:

Dragi gosp. direktore!

Primih Vaše pismo koje me bacilo upravo u očaj. Ne znaš (!) što da počnem i što da radim, jer sam s tim novcem više nego sigurno (računao). Još me također iznenadila Vaša primjedba, da prijevod nije idealan. Ne mogu na ovaj karti o tom govoriti, tek toliko napominjam da ga je baš ovih dana čitao jedan inspektor i specijalista za hrv. jezik i rekao, da je odličan! On je i uspoređivao tekst! Ja ću doći ovih dana k Vama i donijet ću knjigu, pa ćete mi pokazati mjesta, koja ne odgovaraju, jer se ne bi s tim složio, da ga tko prerađuje. Tom prilikom ću Vas moliti da dadete barem 600 din — a radi njih ću i doći k Vama. Vi ćete moguće ipak smoći tih 600 din — pa ću za prvi čas biti spašen. Morate mi oprostiti — ali sila kola lomi!

Mnogo Vas srdačno pozdravlja

Vaš L. Žimbrek

(Dopisnica ni datirana, vendar je viden žig Maribora z datumom 7. VI. 32—22.)

Iz nadaljnijega dopisovanja je razvidno, da prof. Žimbrek ni dobio niti teh 600 dinarjev, kajti pol leta zatem je terjal celotno vsoto.

Spet je pisal na dopisnici, vendar jo je datiral z 9. decembrom 1932:

²⁵ Bojan Stupica, režiser, scenograf in igravec (Ljubljana 1910) je imel v letih 1931—1932 v Ljubljani lastno avantgardistično skupino, v l. 1932—1933 pa je nekaj časa deloval v Mariboru in Skopju ter v Novosadsko-osiješkem gledališču, ki je takrat gostovalo v Splitu... V Zagrebu je režiral šele 18. februarja 1940 Schurekove »Ulične pevce«. Pozneje je deloval v Zagrebu, Ljubljani in Beogradu in je bil za svoje umetniško delo nagrajen s pomembnimi jugoslovanskimi nagradami. Izčrpno predstavitve njegovega dela je prispeval dr. Nikola Batušić v HNK 1969, str. 627.

Poštovani gospodine Direktore!

Ja sam zaista dosta dugo (preko pol godine) strpljivo čekao na honorar za prijevod Cankarove drame — i sada više ne mogu čekati. Vi ćete uvidjeti, dragi g. direktore, da mi je to nemoguće, jer mi izgleda kao da mi (kazalište) uopće ne mislite platiti: zaboravit će se, proći će nešto vremena itd. — No, da se to ne dogodi, ja Vas ovime poslednji put molim za isplaćanje honorara od 1500 din, Kazalište poslednji put opominjem, jer ću nakon 8 dana (od današnjeg dana) usljediti tužba kod suda — jer mi drugo ne preostaje. Vi ćete me, gosp. direktore, razumjeti i ne ćete se naći lično uvrijeđen, jer u stvari bi Vi vjerovatno rado isplatili i slično, no moram Vas obavijestiti, jer ste Vi naručili prijevod. Moja pisma Vama su bila ujedno i upravi kazališta i t. d.

S odličnim poštovanjem

L. Žimbrek

M. 9. XII. 1932.

Klas. gimn.

Pet dni zatem je Žimbrek, spet na dopisnici, ki pa je ni naslovil na Josipa Bacha, marveč »Gospodu Upravniku Narodnega gledališča v Zagrebu«, napisal tole:

Narodno kazalište — Zagreb

Po narudžbi direktora drame g. J. Bacha preveo sam Cankarovu dramu »Za narodov blagor« na hrvatski jezik uz dogovoreni honorar od 1500 dinara. Taj honorar do danas nisam primio, iako sam prijevod predao prije više mjeseci. Stoga se obraćam na gornji naslov s molbom, da mi izvoli honorar poslati u roku od 8 dana, budući da sam nekoliko puta pisao g. direktoru Bachu i nisam uopće na dvije posljednje karte dobio odgovora. Meni je novac upravo neizrecivo potreban i nikako više ne mogu čekati. U protivnom slučaju ću morati podnijeti tužbu sudu i nanijeti nepotrebne troškove.

S odličnim poštovanjem

L. Žimbrek, prof.

Maribor

Maribor 14. XII. 32.

Klasična gimnazija

V upravi so s svinčnikom pripisali: »g. Bachu« — in Bach je nemudoma odgovoril, kot priča kopija, ohranjena v njegovem arhivu, datirana s 14. decembrom 1932:

Visoko poštovani gospodine profesore!

Oprostite mi, što Vam nisam odmah odgovorio, ali i da sam odgovorio, ne bi mnogo koristilo. Naše stanje u Kazalištu vrlo je teško, pa i drugi prevodioci moraju da čekaju, a hoće li dočekati, to još ne znam, — da im se uzmognu isplatiti honorari za prevod.

Kod Vas još je ta poteškoća, što svoj prevod niste poslali lani odmah u početku, kad ste bili u dogovoru sa g. redateljem Kreftom, pa se je tako zavlačenjem Vašega prevoda moralo odustati od prikazivanja Cankarove drame u ono vrijeme, kad se je mogla izvoditi.

Kasnije, kad ste poslali svoj prevod ispostavilo se, da taj prevod nije takav, da bi bio podesan za prikazivanje, i tako sam se odlučio, da Cankara izvodim u originalu, jer u Vašem prevodu ne bi došao do izražaja Cankarov dijalog.

Tužbom kod suda ne biste postigli ništa, jer prevod mora biti takav, da je opravdano, da ga uprava Kazališta mora preuzeti. Koliko je prevoda predano kazališnoj upravi, a koji nisu bili prikazivani, jer ili prevod nije bio takav, da bi se mogao upotrebiti za prikazivanje, i uprava je kazališta naprosto drugom prevodiocu dala prevod.

Meni je vrlo žao, da bi radi tog Vašeg prevoda moralo da dodje do kakovih nesuglasica izmedju nas dvojice, to mi nipošto ne bi bilo drago, ali pošto mi je savjest čista, ne bojim se ni tih neugodnosti. Držim da ćete razumjeti ove retke, i da ostajemo i dalje dobri prijatelji, uz srdačan pozdrav s odličnim poštovanjem

Josip Bach

Zagreb, 14. decembra 1932.

Prof. Žimbrek je odgovoril že naslednji dan:

Gospodine direktore!

Vaše pismo me neobično začudilo. Vi ste me, dakle, dosada vukli za nos! Posljednjim Vašim pismom odklanjate prijevod uopće, te uopće ne mislite nikada platiti honorar!? Sjajno! Vi ste međutim meni izjavili, da ćete platiti, samo momentano ne možete. Vaši dokazi ne stoje u pogledu odbijanja prijevoda. Čim je Kreft kod mene naručio (preko Vas, kad je od Vas dobio narudžbu (»recite Žimbreku da...)) ja sam se odmah dao na prevađanje, te sam ga inkontino radio, pa čim sam ga svršio, dostavio sam Vam ga. Dakle o tom, da na vrijeme nije predan, nema ni govora! To će s dokumentima potvrditi Kreft. Drugo: ako prijevod ne valja, to će konstatirati stručnjaci na sudu. Treće: kad ste Vi primili prijevod, niste ga s tog razloga odklonili, nego ste rekli, da ćete prijevod platiti, samo se moram strpiti, i t. dalje. Ja predajem cijelu stvar sudu, jer ja ne poznajem te prakse, da se ljude na taj način vuče za nos, svoj posao sam pošteno svršio i zato tražim honorar, kojeg ste sami rekli (1500 din). Ako Vam uspije dokazati da prijevod nije vjeran originalu i da nije dobar, onda ću izgubiti pravdu. Ali ja ću se pravdati, jer to zaista nije način, da tako sa mnom postupate. Ako je to Vaša praksa, ja je ne mogu prihvatiti!

S poštovanjem

M. 15. XII. 32.

L. Žimbrek

Bachov odgovor je datiran s 17. decembrom:

Visoko poštovani gospodine profesore!

Ne, naprotiv, mene je Vaše pismo neobično začudilo. Nisam Vas ja nipošto vukao za nos niti otklanjam prevod uopće, te ne mislim platiti honorar, nego naprotiv — tražim samo takav prevod da osjetim potpun izražaj dijaloga

Cankarove komedije. To, što sam Vama pisao prije nekoliko mjeseci, rekao sam na telefonu prevodiocu jednog drugog djela sa jednog drugog jezika i on nije kao Vi bio uvjeren da je to izmotavanje sa moje strane, nego je naprosto priznao, da prevod treba popraviti, t. j. trebalo je sasvim iznova prevesti to djelo. I šta je učinio: prepustio je, da taj njegov prevod predam drugom prevodiocu, koji se je nalazio u onoj državi, u kojoj se nalazio i pisac originalnog djela. I taj je prevodilac sa autorom toga djela prolazio prevod koga sam ja odbio, i kad sam poslije mjesec i po dana primio prevod, bilo je to nešto posve drugo, nego onaj prvi prevod, koji sam pravom odbio. Kako vidite, ima još ljudi, koji se ne drži nepogrešivi!

Kada sam Vam prvi put javio, da prevod ne valja, Vi ste to trebali i sami priznati i latiti se bilo sâm iznova toga posla ili zamoliti jednoga Slovenca, koji znade izvrsno i slovenski i hrvatski, da s Vama prodje čitavi prevod. I Vi biste se onda osvjedočili, da to nije Cankar, što ste nam Vi poslali.

Sad je na Vama, želite li da Vam se Vaš prevod vrati, pa da ga iznova prevedete, kao što je to učinio onaj gospodin, koji je bio sporazuman, da se na novo prevede djelo po drugom prevodiocu u saradnji s autorom. Kod Vas je to naravno nemoguće, jer ne možete da s pokojnim Cankarom predjete djelo, i zato treba naći drugi izlaz. Na Vama je, da se odlučite, hoćete li sami nanovo prevesti djelo ili ćete ga u zajednici s jednim drugim poznavaoцем slovenskog i hrvatskog jezika prevesti, dok je meni sasvim svejedno, na koji ćete način Vi predati zagrebačkom Kazalištu izvrstan prevod, dostojan Cankara.

S odličnim poštovanjem

Zagreb, 17. decembra 1932.

Ta spor se je vlekao še poldrugo leto. Žimbrek po vsem sodeč ni hotel popravljati svojega prevoda, zato je uprava zagrebskega gledališča prevajanje zaupala Tomislavu Tanhoferju in Janku Rakuši. Pomagala sta si z Žimbrekovim prevodom, zaradi česar na plakatu za premiero 27. aprila 1934 sploh ni bilo navedeno ime prevajalca. Zato se je spor obnovil.

To je razvidno iz naslednjih pisem: Bach je 7. maja 1934 poslal pismo prof. Žimbreku:

Visoko poštovani gospodine uredniče,

u »Književnim horizontima« za mjesec svibanj i lipanj 1934. Vi ste u članku »Ivan Cankar na našem kazalištu, jedno pitanje na upravu Narodnog kazališta« — izjavili, da se Cankarova drama »Za dobro naroda« izvodi u Vašem prevodu, da je to »doslovno« Vaš tekst.

Nažalost ne mogu to ovaj čas da kontroliram, ali kako Vi imadete jedan egzemplar Vašega prevoda, molio bih Vas, da biste bili tako ljubazni, te se možda potrudili do mene ili mi Vaš prevod posudili na jedan ili dva dana, da mogu uporediti Vaš prevod s prevodom, što ga je uprava Narodnog kazališta platila g. Tomislavu Tanhoferu.

Kako vidite, uprava nije nipošto htjela »izbjeci plaćanje honorara prevodiocu« i to nipošto nije razlog da »na kazališnom plakatu nije objavljeno ime prevodioca«.

Istovremeno pišem pismo g Tanhoferu, u kojem ga molim, da on sa svoje strane dade izjavu, da li stoji, da je njegov prevod »doslovan tekstu Vašega prevoda«.

S odličnim poštovanjem

Za upravnika:
J. Bach

Ohranjena je tudi kopija pisma Tanhoferju, ki je bil v tistem času ravnatelj osiješkoga gledališča:

Zagreb, 7. maja 1934. god.

Visoko poštovani gospodine upravnice,

držim da ćete valjda i u Osijeku naći najnoviji broj zagrebačke revije »Književni horizonti« broj 4 i 5 za svibanj i lipanj 1934.

Molim Vas pročitajte članak »Ivan Cankar na našem kazalištu«, što ga je napisao urednik te revije g. Ladislav Žimbrek, Zagreb, Šulekova 36/I kat, u kojem izjavljuje, da je njegov prevod, što ga je uprava zagrebačkog kazališta odbila doslovan tekst Vašeg prevoda.

Ne znam da li Vam je g. upravnik Konjović, kad je kod Vas naručio prevod »Za dobro naroda« poslao na uvid i prevod g. Žimbreka, i ako Vi imadete taj Žimbrekov prevod, molio bih Vas da mi ga odmah vratite.

U koliko držite, da je potrebno da se izjavite o Vašem prevodu, izvolite uputiti na g. Žimbreka ispravak, da ga objelodani u narednom broju svoje revije.

Srdačno Vas pozdravlja,

s odličnim poštovanjem

Za upravnika:
J. Bach

Uredništvo »Književnih horizontov« je prejelo naslednji dan tale dopis:

Tko je prenio na naš jezik Cankarevu dramu

»Za narodov blagor«

(Za dobro naroda)

Pitanje Upravi Narodnog Kazališta.

Na izjavu g. prof. Žimbreka, uprava Narodnog Kazališta ima da izjavi:

Upravi je prije dvije godine zaista bio podnesen prevod sa strane g. prof. Žimbreka. Kako taj prevod nije prihvaćen, a uprava je svakako htjela da ove sezone iznese Cankarovu dramu, poručila je prevod od g. Tomislava Tanhofera, koji ga je u sarađnji g. Janka Rakuše svršio i podnio, te mu ga je uprava i platila.

Kako se vidi, uprava nije nipošto htjela »izbjeći plaćanje honorara prevodiocu« i to nipošto nije razlog da »na kazališnom plakatu nije objavljeno ime prevodioca.«

Zagreb, dne 8. maja 1934.

Za upravu:
J. Bach

Istega dne, 8. maja 1934, je Tomislav Tanhofer poslal iz Osijeka pismo Josipu Bachu:

Poštovani gospodine direktore,

primio sam Vaše pismo, »Književne horizonte« nisam mogao da dobijem u Osijeku, ali sam pročitao izjavu g. Žimbrega u »Novostima«. Mnogo vike nizašto.

Uprava zagrebačkog kazališta poslala mi je Žimbrekov prijevod i Cankarov originalni tekst, a g. upravnik Konjović mi je naredio da Žimbrekov prijevod popravim ili, po potrebi, dramu nanovo prevedem. U zajednici s g. Jankom Rakušom, uporedivši oba teksta, izvršio sam korekture i izmjene, koje sam našao za potrebne. Nikada nigdje nisam tvrdio da sam dramu samostalno preveo. Na kopiji, koju sam Vam poslao, nisam napisao: preveo Tomislav Tanhofer, a to, kako sam se uvjerio, niste ni Vi učinili na plakatu, što je bilo potpuno pravilno. Kako su korekture i izmjene bile znatne, što se može utvrditi upoređivanjem, ne znam ima li g. Žimbrek prava na autorstvo prijevoda. To, uostalom, ja ne mogu ni da odlučim. Žimbrekovu kopiju poslao sam Vam zajedno s našom, u septembru ili oktobru prošle godine, mislim.

Ovo je materijalna istina. Sve ostalo može da bude predmet diskusije i бесплодне literarne polemike, kakovih kod nas ima mnogo i kakove izvjesni ljudi, često po planu, izazivaju.

Srdačno Vas pozdravljam i poštujem

Tom. Tanhofer

Osijek, 8. V. 1934.

Bach je takrat pričakoval, da bo Žimbrek odgovoril na njegovi dve pismi, prof. Žimbrek pa je upal, da bo Tomislav Tanhofer dal kakšno izjavo za javnost. Kot je razvidno iz Tanhoferjevega pisma Bachu, je ta predlagal, naj bi s primerjavo obeh besedil ugotovili, kolikšen je obseg korektur in sprememb, ki sta jih opravila Tanhofer in Rakuša in ki so bile precejšnje.

Kako se je ta spor končal, lahko približno zaslutimo iz besedila, ki je bilo vključeno v enciklopedijsko izdajo »Hrvatsko narodno kazalište 1894—1969«, Zagreb 1969, str. 695, kjer je dr. Branko Hečimović v zapisu o delu »Za narodov blagor« navedel, da je bila zagrebška premiera 27. 4. 1934 odigrana po besedilu, ki sta ga prevedla Tomislav Tanhofer in Janko Rakuša po prevodu Ladislava Žimbrega.

14. maja 1934 je prof. Ladislav Žimbrek poslal tole pismo, ohranjeno v arhivu Josipa Bacha:

Poštovani gospodine direktore!

Primih Vaša cij. pisma. Na prvo Vam nisam mogao odmah odgovoriti zato, jer sam očekivao da će dati g. Tanhofer izjavu, koja je u ovom slučaju vrlo važna, i o kojoj ovisi daljni razvoj cijele stvari. Ta izjava do danas nije pala, pa Vam, naročito radi drugog pisma, odmah odgovaram, da ne biste moju šutnju krivo shvatili ili tumačili. Svakako, bez daljnjeg, pristajem na sravnjivanje tekstova, samo Vas molim da se strpite tako dugo dok g. Tanhofer (ili g. Rakuša)

ne dade izjavo; ili dok ne odgovori na Vaše pismo, pa mi njegov odgovor izvolite saopćiti.

Vi ćete, gospodine direktore, razumjeti zašto moram čekati na odgovor g. Tanhofera. Ja postavljenu tvrdnju o potpunoj sličnosti tekstova hoću da branim, ali dok nemam izjave g. Tanhofera, ne mogu prelaziti na dokazivanje, jer on može, na primjer, da izjavi, da je on tekst, koji je dobio od uprave Nar. kazališta samo »popravio«. Tim časom odpada dokazivanje.

Ta izjava mora uslijediti (ako već nije) svakog časa, pa Vas molim, da dotle pričekamo.

Kažete, da sam se upustio u polemiku. Jest, i držim da biste to bili i Vi na mojem mjestu učinili, pa i svako drugi. Na Vašu izjavo morao sam odgovoriti, e bih objasnio stvari, koje su ostale iz moje prve izjave nepoznate.

Mišljenja sam, da na moj opširan odgovor ne ćete odgovarati, osim formalno, jer sam sve stvari istinito i objektivno, bez strasti i primisli, iznio, pa ćete se s mojim izvadjanjem složiti. Da je bilo malo više opreznosti sa strane uprave prigodom primanja teksta od g. Tanhofera, a uz to dobre volje da se meni preostali honorar isplati, do svega toga ne bi bilo došlo. Krivnja jedino leži na upravi. A krivci moraju uvijek snositi za svoja djela odgovornost. (Često se događa da izbjegnu kazni.)

U namjeri, da se ovaj spor što prije likvidira, uz svu potrebnu dobru volju sa Vaše strane, a sa moje, dakako, postoji, bilježim se s odličnim poštovanjem

Prof. L. Žimbrek

Vse, kar je v tem pismu podčrtano, je z rdečim svinčnikom podčrtal Bach sam, ki se je očitno strinjal z izjavo prof. Žimbreka in obsojal tiste, ki so stvar pripeljali tako daleč. Menim, da se sam pri tem niti najmanj ni počutil krivega, marveč je krivce videl v tistih, ki so vse to izpeljali. Iz Žimbrekovega pisma je razvidno, da je v »Književnih horizontih« dal še drugo izjavo. Zanimivo si bo nekega dne ogledati tudi to, toda za razumevanje te korespondence zadoštujejo za zdaj tudi podatki, ki sem jih navedel.

Po tem »interludiju« naj navedem še dve Kreftovi pismi iz let 1932 in 1933, da bi to predstavitev dopisovanja Krefta z Bachom ustrezneje zaokrožil.

Tone Potokar je v svoji predstavitvi Kreftovega dela²⁶ pojasnil, kako je nastala njegova drama »Celjski grofje«. Te zgodovinske osebe so bile pogosto obravnavane v naši književnosti, zlasti v povezavi z Veroniko Deseniško,²⁷ po prvi svetovni vojni pa sta slovenska pisatelja Oton Župančič in Anton Novačan predstavila celjske grofe kot domnevne nosilce ideje o združitvi jugoslovanskih narodov. Kreft se je temu odločno zoperstavil in napisal dramo v petih dejanjih »Celjski grofje«, ki je že 17. septembra 1932 doživela praizvedbo v Ljubljani.

²⁶ Tone Potokar je pripravil predstavitev Kreftove dejavnosti v zvezi z zagrebškim prevodom njegove drame »Velika puntarija« (Velika buna). Potokar je tudi prevedel to dramo v hrvaščino. Zagreb 1974, str. 211—213: življenjepis Krefta.

²⁷ Drama Josipa Eugena Tomića »Veronika Deseniška« je doživela praizvedbo v HNK 11. oktobra 1903 v Fijanovi režiji. Ljerka Šram je bila Veronika, Borštink je igral Hermana Celjskega, Fijan pa Friderika Celjskega (HNK 1969, 680).

V tej drami je Kreft »odkrito poudaril, da fevdalizem ni imel nikoli posluha za kaj takšnega«.²⁸

Takoj ko je Bach izvedel, da je Kreft napisal to dramo, mu je pisal in dobil tale odgovor:

Velecenjeni gospod direktor!

Najlepša Vam hvala za Vaše prijazno pismo. Bilo mi je v zagotovilo da še vendar niste čisto name pozabili.

Kakor berem iz Vašega pisma, Vas je vest o moji drami nekoliko iznenadila. Z isto pošto Vam danes pošiljam tipkano kopijo »Celjskih grofov«. Prijazno Vas prosim, da jo čim prej preberete, ker je določena za Maribor. Razume se, da bi me ne samo veselilo, temveč bi smatral za izredno čast, če mi jo vzamete v repertoar. S svoje strani sem prepričan, da je drama dober gledališki komad z izredno hvaležnimi vlogami. Moram reči, da je v Ljubljani vzbudila veliko zanimanje in je bila brez vsakega pomisleka sprejeta v repertoar. Ker pa moram do okrog 20. jul. javiti ljublj. direkciji drame, kdaj bi želel da se igra, Vas prosim da mi potem, ko jo boste prečitali, takoj javite, če ste se odločili za uprizoritev.

Roman »Človek mrt. lobanj«, ki ga sicer ni več dobiti na knjižnem trgu,²⁹ Vam bom skušal priskrbeti. Pravkar izhaja v magacinu »Domači prijatelj« krajši roman iz kmečko-viničarskega življenja Slov. gorice »Kalvarija za vasjo«.³⁰ Tako, kakor vidite, sem precej zaposlen.

V jesen začnem delati v ljublj. drami. Režiral bom »Razkolnikova«, Shawovo »Sv. Joano«, in O'Neillovo »Gier unter den Elmen«.³¹ Januarja grem v Berlin na študij. Zato imam v Ljubljani kontrakt samo za štiri režije, ker grem potem na dopust.

Kar se tiče »Narodovega blagra« bi se zmenila takoj, ko mi javite odločitev radi »Celjskih grofov«. Prišel bi event. v Zagreb, da se pogovoriva osebno in rešiva vse probleme »Nar. blagra«.

Ker pa sem slišal, da se baje g. Nučič zelo zanima za režijo »Narodovega blagra«, bi rad, da pridemo do kakega kompromisa, ker nikakor ne bi rad prišel v konflikt ali zamero z g. Nučičem. Sicer pa — kakor rečeno se pogovorimo o tem kasneje. Zato Vas prosim, da čimprej preberete »Celjske grofe« in da mi sporočite svojo odločitev. Po ljubljanskih sodbah sodeč upam, da bodo ugajali tudi Vam.

Vas najlepše pozdravlja

udani Kreft

6. jul. 1932.

Naslov:

Sv. Jurij ob Ščavnici
pri Ljutomeru

²⁸ Potokar, nav. del. (gl. tu op. 26), str. 212.

²⁹ »Človek mrtvaških lobanj« je najprej izhajal v časopisu »Delavska politika«, 1930. pa je bil natisnjen v knjigi, vendar je bil kmalu po izidu prepovedan. Kreft je moral pred sodnike, domnevno zaradi širjenja javne nemorale, komunizma in zaradi žalitve kralja, toda obsojen je bil zgolj pogojno (prim. Potokar, nav. del., str. 212).

³⁰ »Kalvarija za vasjo« je bila objavljena v knjigi šele l. 1961. Mariborska »Obzorja« so l. 1974, kot piše Potokar v navedeni predstavitvi, začela izdajati Kreftova zbrana dela v dvanajstih zvezkih.

³¹ »Strast pod bresti« je eno najbolj znanih del tega ameriškega dramatika. Prim. HNK 1969, str. 532.

Deset dni pozneje je Kreft odgovoril na Bachovo pismo, ki ga je prejel šele 15. julija, ker je bilo pomotoma naslovljeno v Ljubljano.

Velecenjeni gospod direktor!

Najlepša hvala Vam za Vaše sporočilo.

Principijelno režijo sprejemam, ker osvežuje Vaše pismo najin stari dogovor. Gre samo radi datuma. V Ljubljani še nimamo nič fiksnega za početek sezone. Jaz sem junija še začel s študijem Shawove »Sv. Joane« in takrat se je reklo, da bo to ena izmed prvih stvari. Drugega za enkrat ne vem nič. Dr. Gavella namerava režirati za začetek predelanega »Vučjaka« ali pa Schillerjevega »Wallensteina«.³² Ni pa še stvar fiksirana. Zato bi Vas jaz prijazno prosil, če bi potrpeži do 11. avgusta, ko se začne pri nas interno delo in ko bodo prve predstave fiksirane. Zdaj ne moramo nič izvedeti, ker je vse na dopustu. Za študij bi potreboval 3—4 tedne — honorar 2.500 Din. To je vse kar Vam za enkrat sporočim.

Vas najlepše pozdravlja

udani

Kreft Bratko

16. jul. 33.

*Sv. Jurij ob Ščavnici
pri Ljutomeru*

P. s. Vaše pismo me je iskalo že v Ljubljani — zato sem ga šele včeraj sprejel.

Menim, da je Kreft pomotoma napisal datum 16. julij 1933 namesto 1932. Nadaljuje namreč s podatki o študiju Sv. Ivane, ki jo je omenil tudi v pismu z dne 6. julija 1932.

To je zadnje ohranjeno Kreftovo pismo v arhivu Josipa Bacha.

»Za narodov blagor« so odigrali 27. aprila 1934 v Nučičevi režiji pred abonentsko publiko, ki je delo sprejela mirno in brez izrazitejših reakcij, kot navaja dr. Slavko Batušić,³³ toda repriza je bila 1. maja, tako da je gledališče, nabito polno delavcev, tega večera »odmevalo od demonstrativnih aplavzov in klicev ob vsaki besedi, ki je pomenila kritiko nasilja, politikantstva, korupcije in neznačajnosti«.³⁴ Policija je že naslednji dan prepovedala nadaljnje prikazovanje.

»Celjski grofje« so doživeli zagrebško premiero šele 1. julija 1936 v prevodu taistega Tomislava Tanhoferja, zaradi katerega je prišlo do Žimbrekove afere zastran prevoda Cankarjeve drame. Režiral je Kalman Mesarić, scenografijo pa je pripravil Marjan Tepše.³⁵

³² Praizvedba Schillerjevega »Wallensteina« je bila 16. aprila 1798 v Weimarju, jugoslovanska premiera pa 29. januarja 1898 v Zagrebu, ko so izvedli prva dva dela »Wallensteinove trilogije«, medtem ko je tretji del »Wallensteinova smrt«, ki so ga v Weimarju izvedli šele 30. januarja 1799, doživel jugoslovansko premiero 18. aprila 1898. Vse tri dele je prevedel August Harambašić, Fijan pa je igral Wallensteina (prim. HNK 1969, 692).

³³ »Hrvatska pozornica«, Zagreb 1978, str. 175.

³⁴ Batušić, nav. del. (gl. tu op. 33), str. 175.

³⁵ HNK 1969, str. 219, gl. prav tako podrobnosti o igralcih.

Tudi to Kreftovo delo je bilo takoj po prvi izvedbi prepovedano in izloženo iz repertoarja.³⁶

Naslednje leto je Slovenska matica natisnila novo Kreftovo dramo »Velika puntarija«, kroniko hrvaško-slovenskega kmečkega punta leta 1573, s katero naj bi se začela tudi nova sezona v ljubljanskem gledališču l. 1937. Čeprav je kritika knjigo sprejela izredno dobro,³⁷ je beograjsko ministrstvo odločilo, da se tega dela ne sme prikazovati.

Istega leta se je novoimenovani direktor Drame Hrvaškega narodnega gledališča Dubravko Dujšin lotil akcije, da bi cenzura vendarle dovolila prikazovanje Cankarjeve drame »Za narodov blagor«.³⁸

Cenzura je prikazovanje dovolila edinole pod pogojem, da se črta tale del Cankarjevega besedila: »Kadar se vzbudi v hlapcih gospod ...«

Josip Bach je umrl 6. julija 1935, tako da tega boja proti Cankarju in Kreftu, ki jima je skušal pomagati, da bi se v njegovem času pojavila na zagrebškem odru, ni več doživel.

Ivan Bach

Les lettres de Bratko Kreft à Josip Bach

Les lettres datent de la période 1931—1932 où le directeur du Théâtre nationale Croate, Drama de Zagreb, Ivan Bach s'efforçait à convaincre Bratko Kreft de venir à travailler dans son théâtre. Le jeune metteur en scène lui communiquait ses nouvelles idées progressistes ainsi que ses désirs et il se mettait d'accord pour les termes. Il aurait dû mettre en scène Dans la vallée de Sentflorjan et quelques opéras. En même temps, Bach était en correspondance avec Ladislav Žimbek qui aurait dû préparer la traduction du Dans la vallée de Sentflorjan mais il préférait à celui-ci Le Roi sur la Betajnova. Parce que Kreft était trop occupé, parce que Bach et Žimbek se disputèrent et aussi à cause de la politique du répertoire du théâtre de Zagreb, aucune des œuvres de Cankar ne fut alors réalisée à Zagreb néanmoins fut réalisée l'oeuvre de Kreft Les comtes de Celje à laquelle Josip Bach tenait tant.

³⁶ Batušić, Hrvatska pozornica, Zagreb 1978, str. 174.

³⁷ Potokar, nav. del. v op. 26, str. 213.

³⁸ Batušić, Hrvatska pozornica, 1978, str. 175.